

6 ΜΑΘΗΜΑΤΑ

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΕΣ ΦΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΓΙΑΝΟΥΛΗ ΧΑΛΕΠΑ

Το έργο του Χαλεπά χωρίζεται από τους περισσότερους μελετητές σε τρεις περιόδους, που χαρακτηρίζονται από κρίσιμα σημεία καμπής στη ζωή του, αλλά και υφολογικές διαφορές στις δημιουργίες του. Η πρώτη περίοδος, από το 1870 έως το 1878, καλύπτει τα νεανικά του χρόνια στις σχολές της Αθήνας και του Μονάχου, καθώς και τη δημιουργική του περίοδο όταν επέστρεψε στην Αθήνα, στο εργαστήρι του πατέρα του, μέχρι την εμφάνιση της ασθένειάς του. Η δεύτερη περίοδος, από το 1918 μέχρι το 1930, αφορά τα χρόνια που έζησε και εργάστηκε στην Τήνο, όταν επέστρεψε από το ψυχιατρείο της Κέρκυρας. Τέλος, έχουμε την τρίτη περίοδο, από το 1930 μέχρι το 1938, η οποία περιλαμβάνει τα χρόνια που έζησε στην Αθήνα μέχρι τον θάνατό του.

Από την πρώτη περίοδο δημιουργίας του Χαλεπά σώζονται 13 γλυπτά, μεταξύ των οποίων είναι το διασημότερο έργο της νεοελληνικής τέχνης, η *Κοιμωμένη*, αλλά και το σύμπλεγμα του *Σατύρου και Έρωτα* καθώς και η *Προτομή Σατύρου*. Η θεματολογία του πηγάζει από την ευρωπαϊκή και ελληνική μυθολογία και αρχαιότητα που τόσο θαύμαζαν οι κλασικιστές καλλιτέχνες της εποχής. Τα έργα αυτά είναι άμεσα επηρεασμένα από τα ακαδημαϊκά διδάγματα του κλασικισμού που κυριαρχεί στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα και τις ρομαντικές τάσεις, ενώ τα χαρακτηρίζει μια ρεαλιστική απόδοση των θεμάτων. Από τα πρώτα του κιάλας έργα διαπιστώνεται η εμμονή του Χαλεπά με τη σύνθεση. Από τα ολόγλυφα συμπλέγματα μέχρι τις προτομές του, καθένα από αυτά είναι σχολαστικά σχεδιασμένο, ώστε να στέκει συνθετικά και να αποπνέει, πέρα από την εξαιρετική δεξιοτεχνία του καλλιτέχνη στην απόδοση των λεπτομερειών και στην επεξεργασία του μαρμάρου, μια τρομερή ζωντάνια. Έτσι, παρότι κλασικιστικά, τα έργα δεν παραμένουν σε μια σφιχτά επιβεβλημένη αρμονία του μέτρου, αλλά κινούνται με χάρη ανάμεσα στο εξιδανικευμένο και στο ρεαλιστικό.

Την πρώτη με τη δεύτερη περίοδο χωρίζουν σαράντα χρόνια απουσίας του Χαλεπά από την καλλιτεχνική του παραγωγή. Τα χρόνια αυτά αναπτύχθηκαν στην Ευρώπη τα καλλιτεχνικά ρεύματα του κυβισμού, του εξπρεσιονισμού, του σουρεαλισμού και του συμβολισμού. Γάλλοι και Ιταλοί καλλιτέχνες, όπως ο Ροντέν (François Auguste René Rodin, 1840-1917), ο Μπουρντέλ (Antoine Bourdelle, 1861-1929), ο Ρόσο (Medardo Rosso, 1858-1928) και ο Μαρτίνι (Arturo Martini, 1889-1947), προσπάθησαν να αποδεσμευτούν από τους κανόνες της κλασικιστικής γλυπτικής και να κάνουν την τέχνη τους πιο εκφραστική. Μελέτησαν την τέχνη των προϊστορικών πολιτισμών της Αφρικής και της Άπω Ανατολής αλλά και την ελληνική τέχνη των αρχαϊκών χρόνων και ανακάλυψαν τη δύναμη της λιτής φόρμας απέναντι στις επιτηδεύσεις και τα περιττά στοιχεία μιας νατουραλιστικής απεικόνισης. Αντιλήφθηκαν πως η αποδόμηση της μορφής στα βασικά της μέρη μπορεί να λειτουργήσει συμβολικά και να αποδώσει καταστάσεις πιο εσωτερικές. Στις αρχές αυτές προσανατολίστηκαν σιγά σιγά και οι Έλληνες καλλιτέχνες, χωρίς όμως να αποδεσμευτούν από την ανθρωποκεντρική κατεύθυνση της κλασικής παράδοσης. Οι περισσότεροι παρέμειναν προσκολλημένοι στη δημιουργία ανδριάντων και προτομών σημαντικών προσώπων της εποχής και ηρώων του Αγώνα του 1821, στα πλαίσια της αναβάθμισης της πόλης της Αθήνας και της ενίσχυσης του εθνικού αισθήματος με αναφορές

στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος. Ο Χαλεπάς, από την άλλη, επέστρεφε αργά και σταθερά στην τέχνη του και από το 1918 άρχισε να δημιουργεί τα πρώτα του χρονολογημένα έργα της δεύτερης παραγωγικής του περιόδου, από τα οποία σώζονται 56. Φαινομενικά, τα έργα αυτά μοιάζουν σαν να μην προέρχονται από το χέρι εκείνου του τέλειου νεοκλασικού γλύπτη της *Κοιμωμένης*. Πολλοί μελετητές πιστεύουν πως για αυτό ευθύνεται η αρρώστια του και, πράγματι, με μια πρώτη ματιά, φαίνονται αταίριαστα μεταξύ τους, αλλά η αλήθεια είναι πως δεν τα χωρίζει το απόλυτο κενό. Όλα τα έργα του καλλιτέχνη, από την αρχή μέχρι και το τέλος της δημιουργίας του και ανεξάρτητα από τη θεματολογία τους, έχουν κοινή αφετηρία: την εκφραστική του ανάγκη. Ο Χαλεπάς επιθυμεί να δώσει μορφή στη σκέψη και στο συναίσθημά του, ώστε να μπορεί κανείς να δει με τα μάτια του πράγματα που βλέπουμε μονάχα με τα μάτια της ψυχής. Πλάθει και εκείνος ανθρώπινες μορφές, μα δεν μένει σε μια απλή αναπαράσταση. Οι φιγούρες του εξιστορούν παραμύθια, οι εκφράσεις των προσώπων τους και η κινήσιολογία τους μαρτυρούν πως βρίσκονται αντιμέτωπες με διλήμματα, απογοητεύσεις, αλλά και χαρές! Κάποια θέματα μάλιστα λειτουργούν και σαν ψυχογραφήματα του καλλιτέχνη, καθώς τα επαναλαμβάνει στο βάθος της ζωής του, προσδίδοντάς τους κάθε φορά διαφορετική όψη ανάλογα με τη συναισθηματική κατάσταση στην οποία βρίσκεται.

Η εννοιολογική συνέχεια στο έργο του Χαλεπά είναι αναμφισβήτητη! Συμβαίνει άραγε το ίδιο και στην πλαστική του; Οι νέες συνθέσεις του είναι κλειστές χωρίς εξέχοντα μέλη και το πλάσιμο αποφασιστικό, με καθαρά επίπεδα. Ο γλύπτης δηλώνει σε αυτή τη φάση την προτίμησή του στην «προ Φειδίου» αρχαία τέχνη, δηλαδή στην αρχαϊκή και προκλασική γλυπτική. Όταν κάποτε ο Στρατής Δούκας τον ρώτησε τι χαρακτηρίζει τα αρχαϊκά έργα που τόσο του άρεσαν, ο Χαλεπάς είχε απαντήσει: «Ησυχία, που δέχεται αρχιτεκτονική». Τα έργα του είναι ολοφάνερο πως αντικατοπτρίζουν αυτή του τη φράση. Οι μορφές του γίνονται στιβαρές, επιβλητικές, μερικές φορές σχεδόν ιερατικές, ενώ οι συνθέσεις αποτελούνται από όγκους συμπαγείς, χωρίς κενά, κατεργασμένους τόσο ώστε να τονίζουν τα ουσιαστικά στοιχεία της φόρμας. Τώρα εμφανίζει ένα ύφος ελεύθερο, αυθόρμητο και πηγαίο και επικεντρώνεται στην ουσία των συνθέσεων, δουλεύοντας πολλές μαζί ταυτόχρονα, χωρίς τη χρήση αρματούρας (αρματούρα είναι ο σκελετός που χρησιμοποιούν οι γλύπτες για τη στήριξη του έργου κατά τη διάρκεια της κατασκευής του). Ο Χαλεπάς, όμως, δεν έχτιζε τα γλυπτά του πάνω σε αρματούρα, γιατί αυτό θα περιόριζε την εκφραστική του ελευθερία. Επιπλέον, ήθελε ο πηλός να μπορεί να φέρει το βάρος του και η ισορροπία των μαζών να προκύπτει μέσα από το πλάσιμό τους. Έτσι, οι κύριοι όγκοι του δουλεύονταν γύρω από έναν κεντρικό πυρήνα χωρίς προεξοχές και οι λεπτομέρειες προσθέτονταν επιφανειακά πάνω στις κύριες δομικές μονάδες, σαν ανάγλυφα. Τα έργα εξακολουθούν να διατηρούν τον περίοπτο χαρακτήρα που είχαν και στην πρώτη περίοδο, ενώ το κεντρικό θέμα εμπλουτίζεται με παραπληρωματικά στοιχεία, όπως είναι το γοργόνειο, τα οποία πιθανότατα αποτελούσαν για εκείνον συμβολισμούς. Συνεχίζει να πλάθει συνθέσεις εμπνευσμένες από την αρχαιότητα και την ελληνική και ευρωπαϊκή μυθολογία, προσθέτοντας στο ρεπερτόριό του θέματα από το αστικό περιβάλλον και το χωριό, μεμονωμένες μορφές, γυναικεία γυμνά, αλλά και τα χαρακτηριστικά διμέτωπα γλυπτά, εκφράζοντας μέσα από τα έργα του και τα προσωπικά του βιώματα.

Το σχήμα, λοιπόν, του ιδιοφυούς τρελού και του γνήσιου πριμιτιβιστή, που προτείνει για τον Χαλεπά ο Θωμάς Θωμόπουλος, είναι εκείνο που έχει υπερισχύσει στο πέρασμα του χρόνου.

Μελετητές και θαυμαστές θεωρούν την ψυχική ασθένειά του και την απομόνωση κατά κύριο λόγο υπαίτιες για την πρωτόγονη τεχνοτροπία του, ενισχύοντας το κύρος, την αυθεντικότητα και την πρωτοτυπία των έργων του, τα οποία αποκτούν ιδιαίτερη αξία λόγω της μυθιστορηματικής αυτής προσέγγισης. Αξίζει ωστόσο να σημειωθεί πως ο καλλιτέχνης, παρά την απομόνωσή του, γνώριζε –σε έναν βαθμό– τα σύγχρονά του καλλιτεχνικά ρεύματα, καθώς είχε επαφή με τους καλλιτέχνες και διανοούμενους της εποχής του, όπως επίσης είχε στην κατοχή του και ξένα περιοδικά τέχνης, πάνω στα οποία μάλιστα είχε σχεδιάσει! Υπάρχει λοιπόν η πιθανότητα να πειραματιζόταν επιτούτου με τη νέα, μοντέρνα και εξπρεσιονιστική γλυπτική. Μπορεί για το κοινό που αντιμετώπιζε ξαφνικά το φαινόμενο της καλλιτεχνικής του αναγέννησης, τα νέα του έργα να μη θύμιζαν σε τίποτα τα παλιά, όμως για τον ίδιο, μάλλον, δεν επρόκειτο για έκπληξη. Δεν ήταν πια ο νεαρός, ορμητικός, νεοκλασικός γλύπτης. Είχαν περάσει τόσα χρόνια από τα πρώτα του βήματα, που στη διάρκειά τους ωρίμασε και άλλαξε – και ως άνθρωπος αλλά και ως καλλιτέχνης. Είναι πολύ πιθανό να είχε επεξεργαστεί μέσα του τα δεδομένα από τα μαθητικά του χρόνια και, σε συνδυασμό με τις νέες καλλιτεχνικές τάσεις, να εμφανίστηκε ξανά στο προσκήνιο ως ένας ανανεωμένος καλλιτέχνης. Ακόμα όμως και αν τα ελάχιστα μουσεία που επισκέφθηκε και περιοδικά που έτυχε να ξεφυλλίσει του χάρισαν έμπνευση ως προς την πλαστική διαχείριση των έργων του, εκείνο που τον έκανε αναμφισβήτητα ξεχωριστό, ανάμεσα σε τόσους καλλιτέχνες της εποχής του, ήταν η φαντασία του, ο τρόπος που διαχειριζόταν όλα εκείνα τα θέματα πλάθοντας νέους κόσμους, στους οποίους συνυπήρχαν αρμονικά το αρχαίο με το χριστιανικό, το μικρό με το μεγάλο, το πραγματικό και το ονειρικό, το κατά συνθήκη σημαντικό με το ασήμαντο, σε συμπλέγματα με απίστευτη εκφραστική δύναμη και προσωπική χροιά.

Από την τρίτη περίοδο σώζονται περίπου 45 γλυπτά, στα οποία ο Χαλεπάς επανέρχεται σε παλαιότερα θέματα με λιτότερη και αμεσότερη έκφραση. Το ενδιαφέρον του εξακολουθεί να είναι προσανατολισμένο στη σύνθεση, αδιαφορώντας για την τελική επεξεργασία της επιφάνειας, μόνο που πλέον παρατηρείται μικρότερη διάσπαση σε επιμέρους μοτίβα, σε σχέση με τη δεύτερη περίοδο, και οι επιφάνειές του είναι ακόμα πιο ενιαίες. Τον απασχολεί το γυναικείο γυμνό και έχει αρκετές παραγγελίες για πορτρέτα, τα οποία φιλοτεχνεί με αστείρευτη όρεξη μέχρι τα βαθιά του γεράματα!